

LUDWIK BERNACKI

DOKOŁA GENEZY
PSALTERZA FLORJAŃSKIEGO

Z TRZEMA PODOBIZNAMI

LWÓW MCMXXXV

DOKOŁA GENEZY
PSAŁTERZA FLORJAŃSKIEGO

Przykład obowiązkowy

LUDWIK BERNACKI

DOKOŁA GENEZY
PSAŁTERZA FLORJAŃSKIEGO

Z TRZEMA PODOBIZNAMI

LWÓW MCMXXXV

316/35

38882

Ossolinum ^{POI} hoo 27. II 35

Har.

OSOBNIE ODBICIE W 80 EGZEMPLARZACH
Z „PAMIĘTNIKA LITERACKIEGO“ R. XXXI, 1934

78/35

Z Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich
pod zarządem Adama Wierzbickiego

1.

NIEZNANE „PSALTERIUM TRILINGUE“ Z XIV WIEKU

Razem z fragmentem *Biblii królowej Zofji* czyli szarospa-
tackiej (Daniel r. 2, 3), który odszukał przed r. 1834 w Wro-
cławiu prof. August Henryk Hoffmann von Fallersleben i ofia-
rował Wacławowi Hance, znajduje się w bibliotece Muzeum
Czeskiego w Pradze (sygn. 1. A. c. 23) podłużny skrawek cien-
kiego pergaminu, nierównych wymiarów (wysokość przy kra-
wędzi ± 15 cm, w środku ± 17 cm; szerokość ± 8.5 cm), po-
kryty z obu stron pismem gotyckim z końca XIV wieku.
Urywek jest bardzo zniszczony: inkaust przeniknął przez obie
strony, skutkiem czego przeżarł nawet pergamin, inne zaś ja-
kieś przyczyny spowodowały jego silne skurczenie a także
znaczne przedziurawienie w kilku miejscach.

Prócz luźnych liter i rysunku (głowa kobieca), widocznych
na górnej i dolnej krawędzi skrawka, mieści on na stronie
wierzchniej kolumnę pisma (wysokość 13.5 cm, szerokość 6 cm),
zawierającą pierwszy werset pierwszego psalmu (*Beatus vir*)
w języku łacińskim (dwukrotnie; *A*, *B*), tudzież w językach
polskim (*C*) i niemieckim (*D*). Gotyckie pismo wersetu *B* jest
małe, wersetów *A* i *D* wielkie, wersetu *C* pośredniej wielkości.
Na stronie odwrotnej skrawka wypisano mniej więcej do połowy
kolumny, takich samych wymiarów, początki wersetów kilku
psalmów w języku łacińskim a mianowicie:

1. Miserere mei deus secundum mag- | nam misericordiam tuam
Et secundum mul- | titudinem miseracionum tuarum | dele iniqui-
tatem meam. Amplius | laua me domine ab iniquitate | (Psalm 50, 3, 4)

3. Domine ne infurore tuo argu- | as me neque in ira tua
corripas | (Psalm 6, 2)

4. Domine ne infurore tuo ar- | guas me neque in ira tua
cor- | ripas me (Psalm 6, 2)

5. Beati quorum remissae sunt | iniquitates (Psalm 31, 1)

Między pierwszy i drugi werset wpisano nieco później-
szem pismem XIV wieku werset z Łukasza XIV, 16:

2. Homo quidam fecit cenam |

na boku zaś wersetów 1, 2 i 3 położyła jeszcze późniejsza ręka werset z Psalmu 129, 1

6. De profundis clamavi ad te domine

Skrawek, o którym mowa, jest prawdopodobnie próbą pisma przed rozpoczęciem pisania kodeksu, którym, jak śmiemy się domyślać, było *Psalterium trilingue*. Pisarz przygotowywał się tutaj do swojej czynności, próbował, jak rozmieścić teksty w trzech językach, aby unaocznic trójjęzyczność *Psalterza*. Napisał w odmierzonej kolumnie wielką gotyką werset łaciński (A), zreflektował się i postanowił wyróżnić każdy z trzech języków odmiennym charakterem i inną wielkością pisma gotyckiego. Powtórzył tedy zaraz werset łaciński małą gotyką (B), poczem większą nieco gotyką wypisał werset polski (C), w wersecie zaś niemieckim (D) wrócił do pisma, którym rozpoczął swoje próby. Musimy przyznać, że przez zastosowanie pisma potrójnej wielkości i potrójnego charakteru cel swój osiągnął.

Poniżej przytaczamy w najdokładniejszym hrzmienu tekst wierzchniej strony opisanego skrawka.

- A. Beatus vir qui non abiit | inconsilio impiorum et in | uia peccatorum non stetit. | et inkathedra pestilencie: | non sedit: domini tuam | domi
- B. Beatus vir qui non abiit inconsilio impior¹ | et inuia peccatorum non stetit et inkathedra | pestilencie non sedit. Sed inlege domini |
- C. Blogoslawoni mōsz iensze necho | [dził poradze nemilo]² sciwich ana | drodze grzesznich nestal anastol | czu smercy ne sedzal
- D. Der selige man der nicht: | gink inden rot der bosin: | vnde indem wege der sunder | nicht stunt vnde indeme | gesese der spotter nicht sas

Porównanie ogłoszonego tekstu z trójjęzycznym i w takiej samej kolejności idącym tekstem *Psalterza florjańskiego* wykazuje całkowitą identyczność tekstów łacińskiego i niemieckiego, gdy polski odbiega w zupełności tak od tekstu *Psalterza florjańskiego*, jak *Psalterza puławskiego* i druku z roku 1532, niemniej nie pokrywa się z tekstami psalterzy czeskich XIV stulecia (kapitulny, klementyński, podjebradzki, witenbergski).

Odnaleziony fragment ślaski nasuwa trzy zasadnicze pytania, a mianowicie: czy stoi on w związku przyczynowym z pracami przygotowawczymi nad *Psalterzem florjańskim*, dalej czy jest on dowodem istnienia nieznanego obecnie psalterza trójjęzycznego, podobnego do *Psalterza florjańskiego*, a wreszcie czy jest on jedynie próbą pisma, nie mającą nic wspólnego z pracą nad jakimkolwiek psalterzem trójjęzycznym.

¹ Impior skrót impiorum.

² Miejsce uszkodzone.

Maciej Pangerl przytoczył w publikacji p. t. *Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen*¹ ustepy z kroniki *Series abbatum S. Coronae*, spisanej w roku 1683², wśród których znajduje się kilka szczegółów, dotyczących Michała Pilsa, proboszcza kościoła w Kájovach³, zbudowanego jego staraniem w XV wieku. W rzeczonyj *Series abbatum* czytamy tedy, co następuje:

„Sub tempore Gerhardi II abbatis incoepit plebanus Michael oriundus de Chalssing⁴ regere ecclesiam Kajoviensem — circa a. 1469 aut citius, qui loco illi celeberrimo et miraculis clarissimo utiliter prae fuit — 34 et amplius annis. Fuit vir eruditus et amans literarum, diligens notator rerum, quae Kaiovii tempore suo contingerunt, suntque usque modo notata prae manibus. Anno iam dicto 1469, cum haereticis, qui sibi Caiovii curiam et scholam combusserant, pugnavit adiuvente ludirectore et vicit, ut ipsemet annotavit“ (s. 616).

„Supra portam septentrionalem (ecclesiae Kaioviensis) legitur in rubro marmore sculptum in haec verba: *Incepta MCCCCLXXIII* et ex opposito: *Finita MCCCCLXXXV*“ (s. 617).

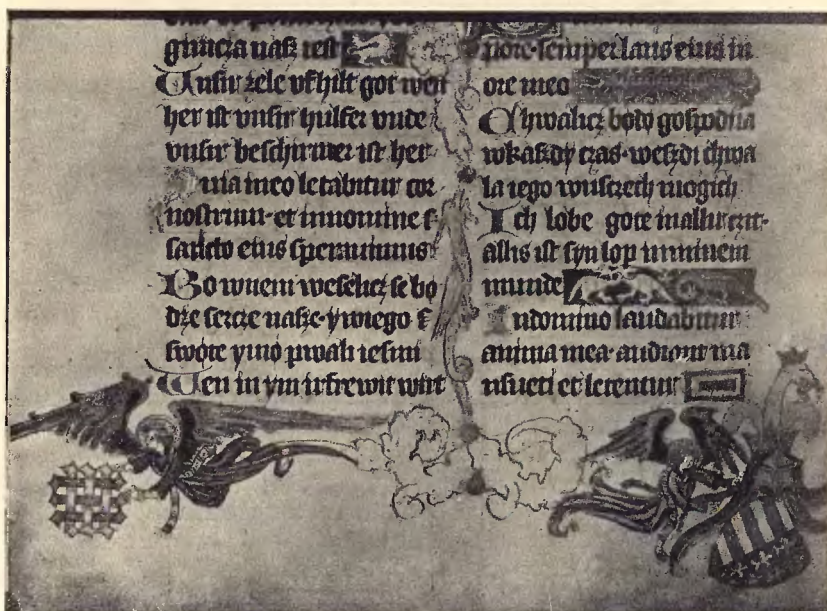
„(sc. Michael)... ante aram deiparae summam humulatus et epitaphio eleganti, quod nunc est parieti immuratum, honoratus. Cernitur eius effigies in hoc epitaphio in habitu tunc

¹ Fontes rerum austriacarum. II Abtheilung. Diplomataria et acta. XXXVII Band. Wien, 1872. Goldenkron = Zlatá Koruna, miejscowość w południowych Czechach, po lewym brzegu Mołdawy, poniżej Krumlowa, z słynnym niegdyś, dziś nieistniejącym opactwem Cystersów, założonem przez Ottokara II w roku 1263.

² Rękopis Archiwum opactwa cysterskiego w Wyššimbrodzie (= Hohenfurt). Inny rękopis tejże samej kroniki, prawdopodobnie odpis wymienionego rękopisu, w Archiwum probostwa w Zlatej Korunie. Z niego to korzystał ks. Jan Chrzciel Michálek, który w swojej broszurze p. t. *Der Wallfahrtsort Kojau* (Winterberg, 1888) zacytował (s. 13—14) ustep o Michale Pilsie w przekładzie niemieckim.

³ Kájový (Kojau), miejscowość na południowy zachód od Zlatej Koruny, należąca niegdyś do tegoż opactwa, słynna kultem i cudami Najświętszej Panny Marii.

⁴ Chalssing = Kalsching = Chvalšiny, miejscowość na zachód od Zlatej Koruny, ongiś własność tegoż opactwa.

PSALTERZ FLORJAŃSKI

Podobizna części dolnej strony odwrotnej karty 58-ciej

PODOBIZNA KS. MICHAŁA PILSA
na obrazie przedstawiającym męczeństwo św. Szymona

plebanis usitato, cum supra dicto insigni (zwei Fractur-M, welche gitterartig sich kreuzen), legunturque in circumferentia lapidis sequentia: *Hic iacet honorandus vir dominus Michael plebanus, qui aedificavit hanc ecclesiam cum sacra eleemosyna filius Petri Pils iudicis natione de Chwalsching. A. D. MCCCCIII. XVI die mensis Aprilis*“ (s. 622, przypisek 3).

„...sunt namque altaria illa 4 apparenter eiusdem aetatis, et in eorum uno nempe apostolorum cernitur depictus Michael, in superpellicio genuflexus cum insigni, quod et in suo epitaphio habet. Porro benefactorum, qui exstruendae basilicae manus porrexerint adiutrices, insignia pictis vitris expressit, quorum aliqua de facto in fenestris visuntur, videlicet aquila similis Silesiticae, item insigne simile Austriaco, aliud Schwambergicum et in fenestra ultima Rosense“ (s. 622—3, przypisek 3).

Z dopiero co podanych wyjątków z *Series abbatum* wynika, że ks. Michał Pils, syn sędziego Piotra Pilsa, rodem z Chvalšínów, mąż uczony i miłujący wiedzę, kronikarz zdarzeń czasów swoich, rozpoczął około roku 1469 władać kościołem w Kájovach¹, w której to miejscowości wystawił nowy kościół w ciągu lat 1474—1485. Świątynię rzeczoną ozdobił czterema ołtarzami, z których jeden poświęcony był św. Apostołom. Tu właśnie widzieć było można wymalowaną podobiznę klęczącego Pilsa, ubranego w rodzaj rakiety (*superpellicium*), z godłem, przedstawiającem dwie gotyckie litery *M*, krzyżujące się w kratkę. Herby dobrodziejów, którzy przyczynili się do budowy kościoła, malowane na szkle, umieścił Pils w oknach kościelnych. Był tam więc orzeł podobny do orła śląskiego, orzeł, przypominający orła austriackiego, a także herby Schwambergów i Rosenbergów. Michała Pilsa, zmarłego d. 16 kwietnia 1503 roku, pogrzebano przed głównym ołtarzem Matki Boskiej i uczczono nagrobkiem, który wyobrażał jego postać w szatach, używanych podówczas przez plebanów, z godłem wyżej opisanem. Dookoła nagrobka, wmurowanego później w ścianę, biegł napis.

Kronika, spisana przez Michała Pilsa, podobnie jak jego nagrobek, zniknęły bez śladu; nie dochowały się też okna kościoła z malowanymi na szkle herbami, tak samo, jak cztery ołtarze, choć wszystkie te zabytki istniały jeszcze w roku 1683². Szczęśliwym trafem ocalało w kościele 12 obrazów z ołtarza

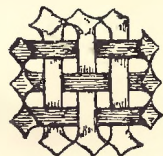
¹ Stało się to jednak w roku 1461, po śmierci proboszcza Mikołaja z Grazu, który zmarł 24 listopada 1460. Por. Dr. Valentin Schmidt, *Ein Gogauer Pfarrinventar aus dem Ende des 15 Jahrhunderts* (Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. XLIV Jahrgang. Prag, 1906, s. 180; na stronach następnych dużo szczegółów do działalności Pilsa, jako proboszcza).

² Pieczęć Michała Pilsa przechowała się przy dokumencie z roku 1497 w stanie uszkodzonym. Por. Pangerl, l. c., s. 563.

św. Apostołów, które odkrył w roku 1889 Jan Sedláček¹ w kaplicy św. Jana, gdzie wprawiono je niegdyś do parapetu chóru, przeznaczonego dla muzyki. Wśród obrazów przedstawiających apostołów obchodzi nas najwięcej obraz męczeństwa św. Szymona (56 cm × 82 cm), na nim bowiem wymalowano ów wizerunek proboszcza Pilsa, o którym wspomina *Series abbatum*. Widzimy tu w prawym rogu obrazu Michała Pilsa w białej opończy, klęczącego ze złożonymi rękami, u jego kolan mieści się czerwona tarcza z dwiema krzyżującymi się literami gotyckimi *M*, koloru białego (obacz podobiznę)².

Powszechnie wiadomo, że identyczny znak zawiera *Psalterz florjański*, pomnik naszego piśmiennictwa z ostatnich lat XIV wieku: położono go tu dwukrotnie osobno (k. 3 r., 59 r.), raz zaś na jednym polu widzenia z herbem węgierskiego domu Anjou (k. 53 v.), z którym znajduje się również na *scyphusie* — rostruchanie, naczyniu stanowiącym ongiś niewątpliwą własność królowej Jadwigi, zmarłej w roku 1399³.

Widoczna na pierwszy rzut oka identyczność znaków rodzi pytanie, czy wobec odległości terytorjalnej i czasowej zabytków polskich (koniec XIV wieku) i czeskich (między 1474—1503) można łączyć rzeczzone znaki w związek przyczynowy, a dalej czy nie ma się tu przypadkiem do czynienia z konwencjonalną ligaturą gotycką, której interpretacja jako *Mons Mariae*, w drugim zaś wypadku jako *Magister Michael* jest równie usprawiedliwiona.

¹ Por. jego artykuł *Zur Geschichte der Kirche in Kojau* (Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. XV Jahrgang. Neue Folge. Wien, 1889, s. 201—2).

² Według reprodukcji w wydawnictwie: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*. XLI. Politický okres krumlovský. Napsali F. Mareš a J. Sedláček. Svazek 1. Praha, 1918. Tu na s. 117—67 wyczerpujący opis zabytków w Kájovach. Na publikację tę zwróciła mi uwagę dr. Stanisława Sawicka, co tutaj z wdzięcznością zapisuję.

³ Por. Ludwik Bernacki, *Geneza i historia Psalterza florjańskiego*. Lwów, 1927.

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000754677

II 38882